

Najstariji spomenici idu u XIII. st. (2), u XIV. (23), XV. (24), i dalje do u XIX. st.

Rukopisi su pisani makedonskim, srpskim, hrvatskim, bugarskim, crkvenoslavenskim, rumunjskim, ruskim i grčkim jezikom. Neki su rukopisi pisani miješanim recenzijama srpsko-makedonskom i bugarsko-makedonskom. Rukopisi ove zbirke iz XIII. st. su makedonske recenzije, dok su rukopisi XIV st. srpske recenzije, što je vezano uz pojavu penetracije srpskih monaha u makedonske manastire za vrijeme srpskog kralja Milutina, koji su slavizirali bizantske regije.

U knjigu opisa je priloženo XXXV tabli na kojima su crteži vodenih znakova.

Na kraju je katalog po sadržaju rukopisa, Registar imena, Registar imena mjesta, Registar imena manastira, crkvi i hramova u kojima se nalaze rukopisi.

Druga knjiga ovog djela sadrži faksimile na 174 stranice. Po broju stranica već se može zaključiti da je donesen veliki broj primjera koji su razvrstani po hronološkom redu.

Ne treba posebno isticati od kolike su važnosti ovi temeljni radovi za sve one koji se bave rukopisnom građom. Pogotovo je to dobitak, ako je posao bio u rukama vrijednih stručnjaka čiji su dugogodišnji napori dali plodne rezultate.

Nevenka Linarić

КИРИЛ СОЛУНСКИ. Симпозиум 1100-годишнина од смрти на Кирил Солунски (Скопје-Штип 23—25 мај 1969). Скопје 1970, Makedonska akademija na naukite i umetnostite, knj. I (str. 293), II (str. 430).

Obljetnici smrti Konstantina-Ćirila (1969), tvorca prvoga slavenskog pisma i začetnika slavenske kulturne i književne povijesti, jugoslavenska slavistička znanost poklonila je veći interes i znatniji znanstveni prilog nego 1100. obljetnici slavenske misije Solunske braće (1963). Proslava ovog datuma dala je više vrijednih izdanja, izložaba i dva simpozija: jugoslavenski simpozij održan u Skopju i Štipu od 23. do 25. svibnja 1969. god. i međunarodni simpozij »Glagoljica — jedanaest stoljeća jedne velike tradicije«, održan u Zagrebu, Istri, na Krku i u Senju od 22. do 28. rujna iste godine.

Publikacija o kojoj govorimo objavila je referate s makedonskog simpozija. To je zbornik u dvije obimne knjige, koji je izdao organizator simpozija Makedonska akademija nauka i umjetnosti, a uredio urednički odbor u sastavu: V. Iljoski, V. Mošin, H. Polenaković (glavni urednik) i Radmila Ugrinova-Skalovska. Izdanje sadrži 51 prilog, a autori su, uz mali izuzetak, jugoslavenski znanstvenici, stručnjaci za različita znanstvena područja: povjesničari, kulturni i književni povjesničari, lingvisti, povjesničari umjetnosti, arheolozi, muzikolozi. Građa u zborniku podijeljena je u dvije sekcije: A (knj. I: arheologija, historija, historija literature, historija umjetnosti) i B (knj. II: lingvistika, paleografija, filologija), a članci se unutar sekcija nižu abecednim redom.

U nemogućnosti da detaljno izložimo problematiku ovako velikog zbornika i ostvarimo kritički odnos prema svakom prilogu, samo ćemo izdvojiti i grupirati teme (a radovi su često vrlo široko tematski koncipirani), i tako naznačiti tematiku i doprinos makedonskog simpozija.

Sudjelovanje stručnjaka s različitim znanstvenih područja omogućilo je dosta svestrani pristup pojavi i djelu Solunske braće, tako da zbornik doista daje šaroliku i prilično bogatu sliku ćirilometodske problematike. Ipak, težište je stavljeno na ispitivanje i vrednovanje udjela makedonskih Slavena u ćirilometodskom djelu i tekovina koje su slavenski učitelji i njihovi učenici dali kulturi makedonskog naroda i uopće kulturi Južnih Slavena.

Teme su mnogobrojne. Proučavanja počinju od rane političke povijesti makedonskih Slavena i prvih znakova njihove civilizacije. Dana je osobita pažnja misionarsko-prosvjetiteljskoj djelatnosti Braće među Slavenima prije moravske misije. I u obradi njihove najznačajnije misije manje se prati i ispituje njezin moravski tok i sudbina, a više njezin epilog među Južnim Slavenima i tekovine važnije za njihovu kulturu. To će doći, dakako, najjače do izražaja u pisanju o prvom književnom jeziku Slavena i u izboru obrađenih djela iz ćirilometodske baštine, iz staroslavenske i crkvenoslavenske književnosti. I prilozi o ćirilometodskoj tradiciji u većini su posvećeni njezinu odjeku u kulturi i umjetnosti makedonskog naroda.

Stj. Antoljak zahvaća u političku povijest makedonskih Slavena (makedonskih Sklavinja) i u ekonomsko-društvene i kulturne prilike u Makedoniji u 9. st., te zaključuje da su imena »Makedonija« i »Makedonci« već posve uobičajena u 9. st. i kod bizantske vojno-administrativne uprave i u suvremenim, a pogotovu nešto kasnijim izvorima (I, 23—42). Blaga Aleksova pokušava naći izvjesni kontinuitet između ranokršćanskih nalaza u selu Goren Kozjak, sjeveroistočno od Štipa, i početaka povijesti Slavena u Makedoniji. Tako bi se život grada Bargale produžio i u slavenski period, a pojedini znanstvenici, oslanjajući se na neke povijesne i književne izvore, daju, uostalom, značajnu ulogu upravo krajevima uz Bregalnicu u pokršćavanju Slavena i rađanju prve slavenske pismenosti, vezane uz ličnosti Konstantina-Ćirila i Metodija (I, 13—21). Još neki radovi dotiču, a nekoliko je studija posebno posvećeno počecima slavenske pismenosti u Makedoniji i ćirilometodskoj »makedonskoj« misiji. Isti autori ili drugi prate i tok moravske misije. B. Ristovski drži da se pismenost kao paralelni proces kristijanizacije javila i razvijala u Makedoniji i prije pojave Konstantina-Ćirila i Metodija, što je slavenskom jeziku dalo izvjesnu literarnu tradiciju i prije ćirilometodske djelatnosti (II, 319—338), dok B. Panov, pozivajući se na izvore (Uspenie Ćirilovo, Solunska legenda, Traktat Ćrnorisca Hrabra), postavlja tezu da su slavenski učitelji već sredinom 9. st. stvorili prvo slavensko pismo i prve knjige na slavenskom jeziku za potrebe makedonskih Slavena, a moravskom su misijom ove tekovine prenijeli cijelom slavenskom svijetu (I, 163—185). Nešto drugačije veže početke slavenske pismenosti uz makedonske Slavene Đ. Sp. Radojičić (I, 205—218). Kratak pregled ćirilometodske misije dao je i B. Boškovski (I,

65—73), a H. Polenaković je u svom pregledu svih misija Konstantina-Ćirila i Metodija istakao diplomatsku angažiranost Braće kao nosilaca i zaštitnika političkih interesa i kulturnog utjecaja Bizantskog Carstva (I, 197—204).

Nekoliko autora bavi se problematikom slavenskih pisama i ćirilometodskoga staroslavenskog jezika. L. Matejka govori o problemima normalizacije u ranoj slavenskoj pismenosti, služeći se materijalom Kijevskih listića i Brižinskih spomenika (II, 163—174). A. Mladenović ispituje pojavu i grafiju slova *ħ* i *Ϸ* u nekoliko makedonskih rukopisnih i tiskanih spomenika, zaključno s 19. stoljećem (II, 217—228). D. Brozović je dao vrijedan prilog proučavanju fonološkog sustava starocrkvenoslavenskog jezika (II, 19—34). M. Pavlović govori o strukturi i stilskoj vrijednosti prvoga slavenskoga književnog jezika (II, 281—289); P. Hr. Ilievski o udjelu grčkoga i balkanskoga latinskog jezika u razvoju staroslavenske deklinacije (II, 81—96); Dragi Stefanija o doprinosu slovenskih filologa (od J. Kopitara do J. Pogačnika) ispitivanju geneze staroslavenskog jezika (I, 227—243), dok M. Kravar analizira problem crkvenoslavenske i čisto ruske komponente ruskoga književnog jezika, jer najstariji spomenici pokazuju dvojezični karakter i stilsku raščlanjenost staroruske književnosti (II, 111—122). Poviješću jezika bavi se nekoliko studija. B. Koneski prati pojavu i sudbinu crkvenoslavenskih natpisa na freskama u crkvama Makedonije od najstarijih vremena (II, 97—109). R. Lalić ispituje razvoj i sudbinu crkvenoslavenskog jezika kao književnog jezika Srba prije Vuka (II, 149—162), a Herta Kuna dokazuje kako se u vojvođanskoj književnosti druge polovine 18. st., i pored snažne rusifikacije literarnog jezika, u leksiku uspjela zadržati ćirilometodska tradicija, kao tekovina stoljetnoga originalnoga literarnog stvaralaštva (II, 123—133). Olivera Jašar-Nasteva proučava turcizme u jeziku Kirila Pejčinovića (II, 257—267). D. Bogdanović dotiče razne organizacione i metodološke probleme izrade Rječnika staroslavenskog jezika srpske redakcije, kojim se i Srbi uključuju u veliki pothvat međunarodne i jugoslavenske slavistike (II, 11—17).

Najveći broj članaka posvećen je djelima ćirilometodske baštine, staroslavenske i crkvenoslavenske književnosti. Radnja J. Bratulića uvod je u proučavanje asketsko-poučne literature ćirilometodskog i staroslavenskog razdoblja (I, 75—83). Đ. Trifunović se bavi još uvijek spornim pitanjem Konstantinovih izvornih književnih djela. Zalaže se za stilističko proučavanje djela koja se pripisuju Konstantinu, kako bi se otkrili njegovi specifični stvaralački postupci, a zatim za njihovo ispitivanje u svijetlu Fotijeve stvaralaštva, jer je Konstantin Filozof, bez sumnje, prihvatio mnoge Fotijeve književne poglede i shvaćanja i osjetio stil, estetiku i poetiku i svoga velikog učitelja i svoje epohe (I, 249—260). S. Troicki nastavlja svoje plodno ispitivanje najstarijih slavenskih pravnih spomenika (I, 261—273), dok se D. Šopov bavi problematikom Azbučne molitve i pjesničkog kanona u čast sv. Metodija Konstantina Bregalničkog (I, 281—293). Biljana Stipčević uspješno ispituje srpske parimejnikе, zahvaćajući i opću problematiku parimejnikâ u starim slavenskim književnostima (II, 347—387). Vrijednom studijom iz pro-

blematike staroslavenskih psaltira Marija Pantelić odgovara na pitanja kada, gdje i tko je u staroslavenske psaltire unio varijante zapadnih latinskih psaltira, čime razrađuje teze novijih istraživača staroslavenskih psaltira Vajsa, Laurenčića i Lépišsiera, po kojima se u ovim tekstovima uz grčki predložak javljaju i varijante zapadnih latinskih psaltira (II, 291—299).

Nekoliko priloga posvećeno je staroslavenskim evanđelskim tekstovima. Proučava se najviše makedonska redakcija. Olga Nedeljković je u produbljenoj studiji izložila sve redakcije staroslavenskog evanđelja, od prvobitnog Konstantinova aprakosa, koji je stvoren za moravsku misiju 863. god. još na grčkom tlu, do crkvenoslavenske redakcije, koja se održala do danas, i pokazala da su se postupne faze evolucije evanđelskog teksta odrazile u leksičkim varijantama-sinonimima (II, 269—279). J. Vrana nastavlja svoja plodna proučavanja staroslavenskih evanđelja, zaustavljajući se ovaj put na karakteristikama makedonske redakcije staroslavenskog evanđelja (II, 51—66). Analizom (paleografska, jezična, tekstualna, ortografska) i problematikom pojedinih tekstova bave se autori: Radmila Ugrinova-Skalovska (Eninski apostol iz dr. pol. 11. st.) (II, 405—417); Vera Stojčevska-Antić (listići Undolskoga, dio evanđelja-aprakosa iz 11. ili 12. st.) (II, 389—403); Vangelica Papazisovska (Savina knjiga) (II, 301—317) i Zdeňka Kurzová (Ohridski listići) (II, 135—148).

Biserka Grabar proučava početke slavenske apokrifne književnosti i određuje koji su apokrifni tekstovi ušli u slavensku književnost još u njezinu staroslavenskom razdoblju, tj. najkasnije do 12. st. (I, 91—97). M. Miovski uspoređuje staroslavenski onomastički materijal Kločeva glagoljaša (11. st.) i Mihanovičeva homilijara (kr. 13. ili poč. 14. st.) (II, 175—196); G. Georgievski svestrano ispituje Hilendarske listiće, ćirilski spomenik iz kanonskoga kruga slavenskih tekstova (II, 67—80); M. Mulić piše o najstarijim slavenskim prijevodima služabnih mineja (II, 239—256); Života A. Mihailović proučava odlomak makedonskoga rukopisnog oktoiha (Nar. bibl. u Beogradu, sign. P-5, kr. 13. i poč. 14. st.) (II, 197—215), a Ljubica Štavljanić-Đorđević Beogradski makedonski oktoih iz sred. 13. st. (Nar. bibl. u Beogradu, sign. P-104) (II, 419—430); Ivanka Veselinov piše o srpskom tzv. Bečke-rečkom tipiku iz pr. pol. 14. st. (II, 35—49). Ljupka Vasilev-Stefovska analizira inicijalnu ornamentiku staroslavenskih ćirilskih spomenika i pokazuje da su staroslavenski ćirilski inicijali u znatnom skladu s tendencijama razvoja samoga tipa pisma (I, 85—90). Od velikog je značenja radnja V. Mošina o paleografsko-pravopisnim normama za južnoslavenske rukopise »pergamenog« razdoblja (II, 229—237).

Nekoliko autora piše o ćirilometodskoj tradiciji u književnostima pojedinih slavenskih naroda. J. Pogačnik svojim ranijim radovima o prvim počecima slovenske književnosti dodaje vrijednu studiju o genezi srednjovjekovne slovenske književnosti (I, 187—195). U oblikovanju hrvatskoga renesansnog i predrenesansnog stiha M. Franičević vidi značajan udio glagoljaškog elementa, tj. staroslavenskog prastih (I, 275—280). V. I. Ilić govori o ćirilometodskoj i ćiriloklimentskoj tradiciji

u makedonskoj književnosti (I, 109—121). Osim već citirane Blage Aleksove, još neki autori ispituju arheološke nalaze u Makedoniji, a još više njih umjetničku baštinu vezanu uz ličnosti slavenskih učitelja, uz njihovo djelo i tradiciju od najranijih vremena pa sve do u 19. i 20. st. To su Zagorka Rasolkoska-Nikolovska (I, 219—226), P. Miljković-Peppek (I, 149—162), C. Grozdanov (I, 99—107), Mirjana Čorović-Ljubinković (I, 123—130), K. Balabanov (I, 43—63) i N. P. Tozi (I, 245—248).

D. Stefanović ispituje porijeklo i karakteristike ekfonetske notacije, jednog od dvaju sistema bizantske notacije, koju od starih slavenskih rukopisa čuvaju samo Ostromirovo evanđelje iz 1057. god. i Novgorodski listići, također iz 11. st. (II, 339—346). Članak R. Ljubinkovića zahvaća u crkvenu povijest centralnog i istočnog Ilirika (I, 131—147).

Makedonski ćirilometodski simpozij i njegova edicija »Kiril Solunski« zaslužuju punu pažnju znanstvene javnosti, jer su okupili mnoge jugoslavenske znanstvenike spremne da s raznih aspekata ispituju i vrednuju ćirilometodsko djelo. Dakako da je ova brojnost autorâ izvor i nekih neujednačenosti i nedostataka, kojih poput mnogih velikih zbornika nije pošteđen ni ovaj zbornik. Svi prilozi nisu na istom znanstvenom nivou, a izdanje ima i podosta grešaka koje nisu uvijek tiskarske greške. Studije se često ne uklapaju najbolje u navedene discipline, a i raspored članaka unutar sekcija po abecednom redu nije pogodan. Izdanje bi, bez sumnje, bilo preglednije da se u tome poštivao neki tematski redoslijed u ćirilometodskoj problematici. Sve ovo, ipak, znatnije ne umanjuje znanstvenu vrijednost ovoga sadržajnog i lijepo opremljenog zbornika, koji je dostojno počastio uspomenu Konstantina-Ćirila i pokazao spremnost i sposobnost makedonskih znanstvenika da ovako organiziraju i sudjeluju u vrednovanju velikog djela slavenske pismenosti.

Ivanka Petrović

MOSHÉ ALTBAUER, Psalterium Sinaiticum, an 11th century glagolitic manuscript from St. Catherine's monastery, mt. Sinai, Makedonska akademija nauka i umjetnosti, Skopje 1971, XVI + 360 str.

Kada se g. 1922. pojavilo drugo, Severjanovljevo izdanje Sinajskog psaltira (prvo je priredio Geitler g. 1883), ono je u znanstvenoj javnosti ocijenjeno kao veoma vrijedno za staroslavensku gramatiku (Kuljbakin), jer je kritički izdan kompletan tekst u ćirilskoj transliteraciji, uspoređen s grčkim tekstom, Bolonjskim i Pogodinovim psaltirom, iscrpno obrađen rječnik (svi primjeri svake riječi i svakog njezina oblika s grčkom paralelom) i s dodatkom brojnih (11 tabela) bijelo-crnih snimaka. Pretisak tog Severjanovljeva izdanja priredio je g. 1954. Seminar für slavische Philologie der Universität Graz u svojoj seriji Editiones monumentorum slavico-rom veteris dialecti (fotomehanički pretiskao Akademische Druck- u.

SLOVO

22

ČASOPIS STAROSLAVENSKOG INSTITUTA U ZAGREBU

ZAGREB 1972

S L O V O

ČASOPIS STAROSLAVENSKOG INSTITUTA
»SVETOZAR RITIG«

Izlazi 1 put godišnje

UREDNIŠTVO: 41103 ZAGREB, DEMETROVA 11
ODGOVORNI UREDNIK: VJEKOSLAV ŠTEFANIĆ

BR. 22

Za redakcioni odbor
uredio
VJEKOSLAV ŠTEFANIĆ